



Таифскому договору были добавлены два приложения, определившие границы обоих государств. Согласно этим документам, область Джизан осталась в составе Саудовской Аравии, а область Наджран была разделена между двумя государствами. Граница прошла по Вади-Наджран¹. Но Йемен продолжал претендовать на эти территории и во второй половине XX века.

Саудовско-йеменское противостояние, столкновения между зейдитами и шафиитами продолжаются и в 20-х годах XXI века, отбрасывая Йемен в своем развитии на десятилетия назад.



СУРИЯНИНГ ИЧКИ СИЁСАТИ ТРАНСФОРМАЦИЯСИДА ДИНИЙ ОМИЛ

АБДУЛЛАЕВ НОДИР

Сиёсий фанлар номзоди, доцент, ТДШИ

Аннотация. Мақолада Суриянинг ички сиёсати трансформациясида диний омилнинг роли кўриб чиқилади, Сурия жамиятининг эволюцияси ва трансформацияси, ички сиёсий бошқарувнинг ўзига хослиги таҳлил қилинади. Ҳукумат томонидан ушбу мамлакатда амалга оширилаётган ўзгаришларга диний муҳолиф ташилотларнинг ёндашувлари ва мавқелари, мазкур ташилотларнинг Суриядаги можародаги роли, шунингдек, уларнинг сиёсий талаблари теократик давлат тузиши мақсадига трансформация бўлгани тадқиқ этилади. Ўз навбатида, Сурия ҳукуматининг етакчи диний ташилотлар билан муносабатларни ўрнатиши борасидаги саъй-ҳаракатлари борасида мулоҳазалар келтирилади. Бунда расмий Дамашқ мамлакатда демократик жамиятни Суриядаги ички вазиятдан келиб чиқиб қуриши зарур деган мавқеда эканлигини намоиши этаётгани таъкидланади. Мақолада бир вақтлар фаровон давлат бўлиб келган Сурияда қуроли тўқнашувларнинг бошланиши шарт-шароитлари ва айни пайтда ушбу мамлакат минтақадаги глобал сиёсий инқирознинг эпицентrigа айланганлиги таҳлил қилинади. Шунингдек, Суриядаги расмий ҳокимиятга қарши чиққан муҳолифат ўтган можароли давр мобайнида ўзининг сиёсий жиҳатдан тайёр эмаслиги, парокандалиги, давлат миқёсидаги муаммоларни ҳал этишига қодир эмаслиги ва барча масалаларда ташиқи ҳомийлари ҳамда уларни қўлловчи давлатларга мутлақо тобе эканлигини намоиши қилгани зикр этилади.

Таянч сўз ва иборалар: Сурия, ички сиёсат, сиёсий жараёнлар, муҳолифат, ислом омили, демократия, сиёсий тизим, трансформация, ислохотлар, “араб баҳори”, сиёсий маданият, можаро, Сурия инқироzi, давлат ҳокимияти.

Аннотация. В статье рассматривается роль исламского фактора во внутренней политике Сирии, анализируется эволюция и трансформация сирийского общества, своеобразие политического правления. Исследованы позиции и подходы религиозных оппозиционных организаций в отношении преобразований в Сирии. Исследована роль исламских организаций в конфликте в Сирии, трансформация их политических целей в задачу установления теократического государства. Представлена также оценка результатов политики руководства Сирии относительно выстраивание отношений с ведущими исламскими организациями. Отмечается демонстрация Дамаском

¹ Muhammad Ali Ash-Shihari. Al-matami' as-saudiya at-tavassuiya fil-Yaman [Saudi expansionist interests in the Yemen]. – Beirut, 1979. – P. 291–302.

своей позиции относительно построения демократического общества с учетом внутренней ситуации. В статье анализируются обстоятельства начало вооруженного конфликта в Сирии, которая являлось некогда вполне благополучной страной, в настоящее время стала эпицентром глобального политического кризиса. Отмечается, что оппозиция, выступившая против легитимного правительства Сирии, за годы конфликта продемонстрировала свою политическую незрелость, разобщенность, несостоятельность в решении серьезных государственных проблем и зависимость во всех вопросах от внешних спонсоров и государств-покровителей.

Опорные слова и выражения: Сирия, внутренняя политика, политические процессы, ислам, исламский фактор, демократия, политическая система, трансформация, реформы, «арабская весна», политическая культура, конфликт, сирийский кризис, государственная власть.

Abstract. The article examines the role of the Islamic factor in the domestic politics of Syria, analyzes the evolution and transformation of Syrian society, the uniqueness of political government. The positions and approaches of religious opposition organizations regarding the transformations in Syria and the role of Islamic organizations in the conflict in Syria, the transformation of their political goals into the task of establishing a theocratic state are investigated. It also presents an assessment of the results of the Syrian leadership's politics regarding building relations with leading Islamic organizations. Damascus demonstrates its position regarding the construction of a democratic society taking into account the internal situation. The article also analyzes the circumstances of the beginning of the armed conflict in Syria, which was once quite a prosperous country, and it has now become the epicenter of the global political crisis. It is noted that the opposition, which opposed the legitimate government of Syria, during the years of the conflict showed its political immaturity, disunity, failure to solve serious state problems and dependence on external sponsors and patron states in all matters.

Keywords and expressions: Syria, domestic politics, political processes, Islam, the Islamic factor, democracy, the political system, transformation, reforms, the “Arab spring”, political culture, conflict, the Syrian crisis, state power.

Яқин Шарқ мамлакатлари ички сиёсатидаги трансформацион жараёнларда диний омилнинг тутган ўрни ва роли бугунги кунда минтақа давлатлари ҳамда халқаро эксперт доираларнинг алоҳида диққат-эътиборида қолмоқда. Хусусан, шарқшунос олимлар ушбу муаммонинг турли жиҳатларига эътибор қаратган ҳолда таҳлил қилмоқдалар. Бу 2011 йилдан кейин, яъни кўпгина араб давлатларида сиёсий тузилмаларнинг жиддий ўзгариши шароитида янада жадаллашди. Бу ўзгаришлар ички ва ташқи омилларнинг таъсирида содир бўлиб, “араб баҳори” номини олди.

Тадқиқотнинг асосини мантикий-тарихий, сиёсий-таҳлилий услуб ташкил этади. Тарихий-қиёсий таҳлиллар амалга оширилиб, уларнинг натижасида умумий хулосаларга келинади. Тадқиқотнинг назарий-методологик асосини араб давлатларидаги сиёсий жараёнлар ривожланиши назарияларининг концептуал жиҳатлари ташкил этади. Ушбу мамлакатлардаги воқеа-ҳодисалар, шунингдек, диний ва сиёсий ташкилотларнинг Сурия ижтимоий ҳаётидаги ўрнининг таҳлили мазкур услублар орқали ўрганилаётган минтақадаги асосий жараёнларни аниқлаш имконини берди.

XX аср охирида президент Ҳафиз Асад томонидан шакллантирилган Сурия сиёсий тизими ўзининг барқарорлиги ва мустаҳкамлиги билан алоҳида ажралиб турарди. Мазкур тизим кучли президент бошқарувига ҳамда сиёсий жараёнларга фаол жалб этилган мамлакатда озчиликни ташкил қилувчи алавийларга таянар эди.

Давлат сиёсий тизими аҳолининг турли конфессиялари ва этник гуруҳлари ўртасидаги мураккаб ижтимоий келишувга асосланган бўлиб, сиёсий ҳаётда алавийлар мавқеининг



устунлиги сезилиб турган¹. 2011 йилдаги курулли тўқнашувлар бошлангунига қадар Сурия маъмурияти “Баъс” – араб социалистик уйғониш партиясига таянадиган кичик диний конфессиялар вакиллари (алавийлар, друзлар) иттифоқини ўзида намоён этган. Ўз навбатида, “Баъс” партияси мамлакатдаги асосий ижтимоий-сиёсий, иқтисодий жараёнлар устидан тўлиқ назоратини ўрнатган эди.

Сурия жамияти диний яхлит эмаслиги ва конфессиялараро зиддиятлар мавжудлигини инобатга олиб, мамлакатдаги ҳукмрон “Баъс” партияси мафкурачилари асосий урғуни диний омилга эмас, балки араб ватанпарварлигига қаратган эди. Бинобарин, мамлакат конституциясига кўра, ислом дини давлат дини ҳисобланади. Шу боис “ягона араб миллатини” шакллантириш ғояси партиянинг асосий мафкурасига айланган.

“Баъс” партиясининг 1947 йилда қабул қилинган дастурида виждон эркинлиги борасида тўхталинмаган бўлса-да, Сурия раҳбарияти аҳолининг диний эътиқодига бўлган ҳурмат-эътиборини доимо намоёниш этиб келган, мамлакатда амалга оширилаётган ислохотлар Сурия халқи миллий кадриятлари ва маънавиятига мослигини таъкидлаб келган.

Шу билан бирга, диннинг аҳолига катта таъсирини инобатга олиб, Сурия ҳукумати доимо руҳониятнинг фаолиятини назорат қилиш ва тартибга солишга ҳаракат қилган. Мамлакатда кўпчиликни ташкил этувчи суннийларнинг диний-сиёсий ташкилотлари ҳукуматни шиаларни кўпроқ қўллаб-қувватлашда айблаб келган бир шароитда бу каби ишлар муҳим аҳамиятга молик эди.

Сурияда давлат ва диний муассасалар ўртасидаги муносабатлар Вақф ишлари вазирлиги томонидан тартибга солинади. Мамлакат президенти мунтазам равишда етакчи диний уламолар билан учрашиб, исломга оид долзарб муаммоларни, “Баъс” партияси ғояларини ташвиқ қилишда диннинг ўрни, шунингдек, ҳукумат томонидан амалга оширилаётган чоратadbирларни муҳофама қилиб боради.

Бироқ Сурия ҳукумати мамлакатдаги диний вазиятни тўлиқ ўз назоратига олишга муваффақ бўла олмади. Хусусан, XX асрнинг 70-йиллари Сурияда ислом ғоялари ниқоби остида фаолият олиб борувчи диний-экстремистик гуруҳларнинг ҳаракатлари сезиларли даражада изчиллашди. Хусусан, улар томонидан турли шаҳарларда тартибсизликлар уюштирилди, давлат ҳокимиятининг юқори мартабали вакиллари ҳамда Сурия ҳукумати-нинг сиёсий курсини қўллаб-қувватловчи таниқли дин пешволарига нисбатан терактлар содир этилди. Радикал гуруҳлар ўзларининг турли шиорлари ва даъватлари билан Сурия ҳукумати томонидан мамлакатда амалга оширилаётган ижтимоий-иқтисодий ислохотлар-нинг рўёбга чиқишига тўсқинлик қилишга қаратилган асл сиёсий мақсадларини яширишга интилардилар.

“Мусулмон биродарлар” ташкилоти Суриядаги энг йирик ва нуфузли диний гуруҳлардан бири ҳисобланади. Унинг Суриядаги фаолияти пухта йўлга қўйилган ва яширин тартибда иш олиб боради. Ушбу ташкилот 1980 йилда ҳукумат томонидан фаолият олиб бориши тўлиқ тақиқлангунга қадар Суриянинг ижтимоий-сиёсий ҳаётида муҳим роль ўйнаган². “Мусулмон биродарлар” ташкилоти Сурияда яширин фаолият юритаётган бўлса-да, тарафдорлари сафида зиёлилар, тадбиркорлар, ҳунармандлар ва талабалар кўпчиликни ташкил этади. Мазкур ташкилот доирасида “Мусулмон опа-сингиллар” ҳаракати ҳам фаолият олиб боради. “Мусулмон биродарлар” масжидларда, ўқув юртларида кенг тарғибот ишларини

¹ Акмал Диб. تاريخ سورية المعاصر من الانتداب الفرنسي الى صيف 2011. - بيروت، 346 ص.

² Neil MacFarquhar. Trying to Mold a Post-Assad Syria from Abroad//The New York Times, 05.05.2012.



амалга оширади. Шу мақсадларда турли маданий тадбирлар, диний байрамлардан ҳам кенг фойдаланади. “Мусулмон биродарлар” тарғиботчилари ташкилот фаолиятига ёшлар, ҳарбийлар ва давлат муассасалари хизматчилари сафидан янги тарафдорларни жалб этишга алоҳида аҳамият беради.

XX аср охирида Ҳама шаҳри “Мусулмон биродарлар” ташкилотининг асосий маркази ҳисобланарди. Бинобарин, Дамашқ, Ҳалаб, Дайр аз-Зур каби йирик шаҳарларда ҳам филиалларининг фаолияти йўлга қўйилган. Мазкур ташкилотнинг фаолияти асосан хориждан молиялаштирилади ва йўналтирилади. Суриядаги “Мусулмон биродарлар” Осиё ва Африканинг 30 дан зиёд давлатларидаги ушбу ташкилот вакиллари билан яқин ҳамкорлик алоқаларини ўрнатган. Яқин ва Ўрта Шарқдаги вазиятнинг мураккаблашган бир шароитда “Мусулмон биродарлар” вакиллари ўз фаолиятларини мувофиқлаштириш масалаларни муҳокама қилиш мақсадида Европа давлатларида ўз учрашувларини ўтказадилар.

Ҳукуматга муҳолиф диний-экстремистик гуруҳлар ўзларининг радикал фаолиятларини яшириш мақсадида Сурияда турли хил хайрия ва маърифий ташкилотларни таъсис этганлар. Мазкур ташкилотларнинг фаолияти ислом дини кадриятларини тарғиб этиш, ёшларни маънавий тарбиялаш масалаларига қаратилган эди. Аммо бу каби ташқаридан қараганда “безарар” тадбирлар никоби остида радикал диний-сиёсий тарғибот амалга ошириларди, аҳолининг ҳукуматга нисбатан ишончини йўқотишга қаратилган турли хил шов-шувларни тарқатишга ҳаракат қилинади.

Сурия ҳукумати радикал диний ташкилотларнинг мамлакатдаги қўпоровчи ҳаракатларининг олдини олишга қаратилган кескин чора-тадбирларни амалга ошириб борди. Бироқ ҳукумат мазкур ташкилотларнинг нуфузи ва таъсири диний кайфияти кучли жамоатчилик орасида катта эканлигини инобатга олишга мажбур эди. Шу муносабат билан Сурия расмий маъмурияти томонидан радикал гуруҳларнинг асл мақсадларини, уларнинг араб дунёсидаги экстремистик доиралар билан алоқаларини фош этишга алоҳида эътибор қаратилади.

Бундан ташқари, XX асрнинг охириги йилларида Сурия раҳбарияти “Мусулмон биродарлар” ташкилоти етакчилари билан алоқалар ўрнатиш ва шу орқали уларнинг фаолиятини назоратга олишга ҳаракат қилди. Хусусан, 1999 йил июлда Сурия президенти Ҳ. Асад томонидан умумий афв тўғрисида қарор чиқарилиб, унга биноан 10 мингга яқин киши озодликка чиқарилади. Бунда уларнинг аксарини “Мусулмон биродарлар” тарафдорлари ташкил қилади.

Башар Асад ҳокимият тепасига келиши биланок ташқи муҳолифатнинг бир қисми унга ярашиш ва Сурияни демократик тамойиллар асосда қайта куриш таклифи билан чиқади.

Аммо президент Б. Асад “Мусулмон биродарлар” ташкилотининг фаолиятига қўйилган тақиқни бекор қилиш ва уларнинг мамлакат сиёсий ҳаётида иштирок этишига рухсат беришга шошилмади. Б. Асад, диний ташкилотларга нисбатан юритилган сиёсат доирасида ҳаракат қилиб, мавжуд тартибга қисман ўзгартиришлар киритди. Шу билан бирга, Сурия жамиятида диний кайфиятларнинг кучайиб бориши мамлакат раҳбариятини диний гуруҳлар, хусусан, “Мусулмон биродарлар” ташкилоти билан янгича муносабатларни куришга тақозо этарди. 2011 йилда “Мусулмон биродарлар”нинг бир неча аъзоси Сурия Миллий кенгаши ижроия қўмитасидан жой олдилар. Муайян вақт ўтиши билан мазкур ташкилот вакиллари фаолияти сезиларли даражада ошди¹.

¹ Popular Front for Change and Liberation//Carnegie Endowment for International Peace.carnegieendowment.org/syriancrisis/?fa=48566&lang=eng.



“Сурия муҳолифати” тушунчаси мамлакатда оммавий тартибсизликлар бошлангандан кейин оммавий ахборот воситаларида кенг ишлатила бошланди. Бу эса, Сурияда кечаётган жараёнларни тўғри тушунишни мураккаблаштирди. Зеро, намойишчилар дастлаб сиёсий эркинликларни кенгайтириш, демократияни кучайтириш талабларини илгари сурган бўлса, аста-секин улар экстремистик чақириқларга ўзгарди. Намойишчиларнинг дастлабки сиёсий талаблари Сурияда шариат нормаларига асосланган давлат бошқарувини ўрнатиш талабларига трансформация бўлди. Намойишлар қўлами кенгайиши ва муҳолифатнинг аниқ сиёсий талаблари шаклланиши натижасида 2011 йил апрелда ҳукумат мамлакатдаги воқеа-ҳодисалар Миср ёки Ливия сценарийси бўйича ривожланиб кетиши мумкинлигини тушуниб етди. Ислохотларни амалга ошириш, кўппартиявийликнинг жорий этиш, турли намойишлар ўтказишга рухсат бериш каби сиёсий талаблар ҳамда халқаро тазйиқлар кучайиши Сурия ҳукуматини муроса қилиш йўлларини қидиришга тақозо этди¹. 2011 йил 15 октябрда президент Башар Асад намойишчиларнинг асосий талабларидан бири – янги конституцияни ишлаб чиқиш бўйича комиссияни тузиш қарорини эълон қилди².

Юқорида зикр этилганлардан келиб чиқиб, қуйидаги хулосаларни қайд этиш мумкин:

Сурия жамияти сиёсий ва диний масалаларни ҳал қилишга мўътадил ёндашувда эканлигини намойиш этди. Суриядаги мусулмон-суннийлар ҳукуматга қаршилик қилиш ва диний ихтилофларни келтириб чиқаришдан кўра ўзаро аҳил савдо-иқтисодий муносабатларни ўрнатишдан манфаатдор. Ҳукмрон “Баъс” партиясининг сиёсати нуфузли мусулмон-сунний тадбиркорларнинг иқтисодий манфаатларини қўллаб-қувватлаш, турли диний жамоатлар билан тинч-тотув ҳаёт кечиришни таъминлашга қаратилган эди. Суриядаги алавийларнинг ёрқин намояндаси бўлмиш президент Б. Асад мамлакат ички сиёсатини амалга оширишда асосан диний озчилик, хусусан, дўзлар ва христианлар билан иттифоқчилик қилишга, мусулмон-суннийлар билан яқин ҳамкор бўлишга, диний экстремизмнинг ҳар қандай кўринишига кескин қаршилик қилишга интиларди.

2011 йилда кескин қарама-қаршиликлар бошлангунига қадар экспертлар Суриядаги экстремистларнинг ижтимоий базаси заиф эканлигини ва мамлакат ташқарисидан ёрдам олмаса, расмий ҳукуматга нисбатан жиддий таҳдид солмаслигини таъкидлаб келганлар. Мусулмон-суннийлардан иборат муҳолиф кучлар Суриянинг алавийлар кўпчиликини ташкил этувчи ҳукуматига қарши чиқиши натижасида ушбу можарога Эрон ҳамда Ливандаги «Ҳизбуллоҳ» ташкилотининг аралашувини тақозо этди. Бу эса, ўз навбатида, Исроил ва айрим араб давлатларининг салбий радди-февлини келтириб чиқарди. Суриядаги суннийлар мавқеини мустаҳкамлаш ва шиа тарафдорлари кучайиб кетишининг олдини олиш мақсадида Форс кўрфази араб давлатлари Сурия муҳолифатини қўллаб-қувватлай бошладилар.

Президент Б. Асад томонидан вазиятни барқарорлаштириш ва назоратга олиш йўлидаги чора-тадбирлар кеч амалга оширилган ва, бундан ташқари, улар охирига етказилмаган. Ҳукумат томонидан исёнчиларнинг талабларини бажаришнинг имкони бўлмади, чунки Сурия раҳбарияти мамлакатдаги сиёсий тизимни ҳақиқатда ўзгартиришга тайёр эмас эди. Сурия маъмурияти мамлакатдаги диний шиорлар остидаги намойишлар ва бетартибликлар кенг миқёсдаги қуролланган қаршилик ҳаракатига трансформация бўлганлигини жуда кеч тушуниб етди.

¹ Prezident Sirii utverdil dekret o vvedenii v strane mnogopartiynosti // TASS, 04.08.2011: tass.ru/politika/498173.

² K referendumu po novoy konstitusii Sirii 26 fevralya // TASS, 24.02.2012.: tass.ru/spravochnaya-informaciya/567778.